

CRISTIAN
POPIȘTEANUMARIAN
ȘTEFANCivilizația
muncii
și a creației

Nu mai există de mult dezbateri privind căile și soluțiile de anticipare a viitorului oricărei societăți omenești, fără stabilirea unui raport organic între muncă și cultură. Cu atât mai evidentă apare o asemenea abordare când este vorba despre opțiunile socialiste de dezvoltare a diferitelor națiuni. Se face, pe bună dreptate, apel — pentru modelarea civilizației socialiste și comuniste — la tot ceea ce istoria unei culturi a produs mai bun, mai valoros, mai profund. Și, în chip firesc, unirea socialismului științific cu mișcarea muncitorească este (în mod obiectiv și în afara oricărei polemici posibile) o moștenire istorică de o însemnătate greu de evaluat. Nu numai prin faptul că a dus la făurirea partidului politic al clasei muncitoare. Ci și pentru că a proiectat încă atunci, în cea de-a doua jumătate a secolului trecut, o dimensiune nouă a culturii societății viitoare, la care avea să ducă revoluția socialistă. Eliberându-se, odată cu întreaga societate, de exploatare și exploatare, omul societății socialiste devine treptat liber nu numai în relațiile sale de muncă, fiind proprietar, producător și beneficiar al mijloacelor de producție, ci și în ansamblul relațiilor sale sociale*. Evident, raporturile de creație intră și ele în cadrul acestei libertăți sociale cucerite prin revoluția și construcția socialistă, scriitorul, artistul, creatorul fiind și el un cetățean al statului socialist.

Atunci când, în urmă cu nouă decenii, se crea, în România, Partidul Social-Democrat al Muncitorilor, după mulți ani de luptă muncitorească și de activități socialiste, noul partid apărea ca un partid revoluționar pentru întreaga societate. „Inscriind ca revendicări principale imediate ameliorarea stării materiale și intelectuale a muncitorilor, (...) programul Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — afirmă, totodată, pentru prima dată în istoria României, necesitatea luptei pentru «desființarea proprietății private asupra mijloacelor de producție și prefacerea lor în proprietate socială», «distrugerea societății burgheze și întemeierea societății socialiste». Atitudinea miș-

* Chiar pentru un filozof cu orientarea lui Raymond Aron, determinismul social-istoric este indubitabil. „Existența umană este dialectică, deci dramatică”, iar „libertatea, posibilă în teorie, efectivă în și prin practică, nu este niciodată totală. Trecutul omului îi delimitează granițele în care se manifestă inițiativa personală, situația istorică îi fixează limitele acțiunii politice. Alegerea și decizia nu apar din neant, ascultând poate de impulsurile cele mai elementare, dar în orice caz determinate parțial dacă le raportezi la antecedentele lor”. Și iată concluzia: „Nu există nimic, nici mai prejos, nici mai presus de devenire: omenirea se confruntă cu istoria sa, indivizibil, cu durata sa”. (Raymond Aron — Introduction à la philosophie de l'histoire — pp. 431—437, Gallimard, 1981).

cării socialiste impotriva monarhiei, pentru o republică democratică, pentru realizarea egalității între toți cetățenii, indiferent de naționalitate, a contribuit la crearea unei largi opinii democratice în România”.

Anul 1893 reprezenta, așadar, încununarea unor eforturi îndelungate de organizare a clasei muncitoare. Afirmată pe arena vieții social-politice a țării încă la sfârșitul secolului XVIII, dar mai cu seamă în deceniile de început ale veacului trecut, clasa muncitoare a participat cu însuflețire la marile evenimente care au marcat procesul de constituire a statului modern român, manifestându-și atașamentul față de patrie și independența ei, promovând idei și atitudini ce exprimau interesele majore ale întregului popor: dezvoltarea industriei, rezolvarea problemei agrare, desăvârșirea unității naționale, democratizarea regimului politic ș.a. Această ancorare puternică în realitățile societății românești a dat mișcării muncitorești și socialiste nu numai un teren fertil de acțiune, dar și o excepțională putere de penetrație în diferitele medii sociale, muncitorimea devenind treptat exponentul idealurilor de progres și propășire ale întregului popor.

Un alt factor important pentru a înțelege evoluția mișcării revoluționare a clasei noastre muncitoare, în afara interdependenței obiective cu factorii socio-economici și politici interni, l-a reprezentat contactul direct și permanent cu mișcarea muncitorească internațională. Am spus direct și permanent, pentru că nu există evenimente mai deosebite, pe plan european, în care românii să nu fi avut prezențe semnificative, începând cu înființarea și consolidarea Internaționalei I, Comuna din Paris, și continuând cu congresele socialiste internaționale din ultimele două decenii ale veacului trecut. Așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, „de la primele începuturi, mișcarea muncitorească din România a fost legată cu mișcarea muncitorească internațională, a avut legături cu Engels și cu conducătorii de atunci ai proletariatului”. Nu este, deci, de mirare că ideile socialismului științific au pătruns de timpuriu în România și s-au bucurat de o rapidă răspândire în mediile tineretului studios, ale intelectualității în general, dar și în rândul muncitorilor. Și nu este iarăși de mirare că la Congresul de acum 90 de ani erau prezenți în sala Sotir a Clubului muncitorilor din Piața Amzei cei mai de seamă militanți ai mișcării noastre muncitorești: Ioan Nădejde, Constantin Dobrogeanu-Gherea, V. G. Morțun, Constantin Mille, Anton Racalbasa, Emil D. Figure (intelectualii, cum li se spunea în cercurile socialiștilor), alături de proeminente personalități ridicate din rândul muncitorilor: Al. Ionescu, I. T. Banghereanu, Al. Georgescu, Gh. N. Darie (oameni care se dăruiseră mișcării și, printr-o perseverență instruire autodidactică, pătrunseseră esența teoriei socialismului științific, impunându-se în viața politică prin capacitatea lor organizatorică și talentul lor de propagandiști).

Așadar, muncitorii, țăranii și intelectualii erau reuniți, din primele clipe de existență a partidului care avea să revoluționeze istoria României, pe aceeași baricadă a convingerilor socialiste, puneau temelii organizatorice ale unei noi forțe politice ce își propunea ca obiectiv fundamental al activității sale construirea socialismului în România. Acest fenomen era evidențiat de G. Călinescu într-o recenzie din 1933 la lucrarea lui I. C. Atanasiu consacrată mișcării socialiste din veacul al XIX-lea, marele istoric și critic literar observând că „mal de aproape sau mai de departe floarea intelectualității române de la sfârșitul secolului trecut” a luat parte activă la mișcarea socialistă.

În această atmosferă, marcată puternic și mobilizator de ideile socialismului științific, s-a format o întreagă pleiadă de oameni de știință și cultură animați de ideile înaintate ale timpului și care și-au consacrat cu abnegație energia slujirii intereselor poporului, dezvoltării culturii militante, înfăptuirii idealurilor de progres social, libertate și neatințare a patriei, cuceririi unor largi drepturi și libertăți democratice pentru masele muncitoare. Amintim din rândul acestora pe chimistul C. Istrati, medicul și bacteriologul Ioan Cantacuzino, biologii Dimitrie Voinov și Emil Racoviță, pe Nicolae Iorga, Garabet Ibrăileanu, Gala Galaction, T. Argezi, Paul Bujor, Jean Bart, Zamfir Arbore, C. Stere, Izabela Sadoveanu, frații Sanielevici, Ștefan Petică, Dimitrie Anghel, Mihail Sadoveanu, naturalistul N. Leon, medicii Al. Slătineanu și S. Irimescu, juristul Eugen Herovanu ș.a. „Acum un sfert de veac — scria Gala Galaction, în 1916 — tot tineretul românesc, entuziast și iubitor de idei, era socialist”. Setea de cultură, incitată și dezvoltată de propaganda socialistă, a creat o stare de spirit propice răspândirii culturii în masele largi ale poporului. În această operă de ridicare a nivelului de cultură al maselor, socialiștii și-au adus o importantă contribuție, atât prin viu grai (conferințe ținute la sediile organizațiilor muncitorești, ori la sate, în rândul țăranilor pe care voiau să-i atragă la viața politică sub colorile steagului roșu, prin organizarea unor cursuri ce urmăreau lărgirea numărului știutorilor de carte), cât mai ales prin publicațiile pe care le-au editat.

Pe acest fond general s-a produs receptarea de către mișcarea muncitorească a marilor valori ale culturii naționale și universale. După 1880, mărturisirea Izabela Sadoveanu, „Eminescu a fost beția acestei generații [de tineri intrați în mișcare]. Versurile sale au provocat în suflețele tuturor o izbucnire neînfrântă a puterii dorului și visului“. La rindul său, combătînd măsurile represive întreprinse de autorități, în 1881, Eminescu ne lăsa o emoționantă omagiere a militanților mișcării socialiste, atunci cînd scria : „Frații Nădejde, de exemplu, sînt amîndoi tineri cu știința de carte ; am putea zice că în degetul lor cel mic au mai multă știință decît Costinescu ori Crăciunescu [membri de frunte ai partidului liberal] în capete“. Acești tineri — conchidea marele poet — „nu sînt pretinsă nație și pretins popor, ci sînt adevărat popor“.

Receptarea marilor valori culturale de către mișcarea muncitorească se imbină cu influența binefăcătoare pe care ideea socialistă a exercitat-o asupra unor mari personalități. În 1880, Mihai Eminescu a fost văzut la una dintre ședințele de la sediul socialist bucureștean, iar Caragiale — aflat în strînse relații de prietenie cu Gherea și cu alți frunțași socialiști — conferența în 1893 la sediul muncitorimii bucureștene și-și mărturisise dorința de a pune bazele unui teatru muncitoresc. Și alți mari scriitori — Al. Vlahuță, Delavrancea — au fost apropiați mișcării socialiste și prețuiri de aceasta, iar faptul că Ion Creangă și-a citit ultima parte a celebrilor sale *Amintiri* în cenaclul filsocialist care-și ținea ședințele în casa poetului ieșean N. Beldiceanu ne dă încă un indiciu asupra dimensiunilor pe care le-a avut în epocă mișcarea socialistă.

Departate de a fi „o plantă exotică“, cum o etichetau adversarii, mișcarea socialistă, deși privită cu ostilitate de cercurile guvernante, a găsit nebanuite resurse de afirmare, integrîndu-se profund și fertil, pe multiple planuri, vieții social-politice și culturale a țării. Ea răspundea unor necesități adînc resimțite de societatea românească, și tocmai de aceea a cunoscut vigoarea pe care a avut-o. „Pornind din spiritul lui Marx, avînd la temelie ei respectul de știință, căutînd să puie peste tot rezultatele acesteia în locul prejudecăților innăscute, tradiționale, arzînd cu critica sa toate, neadmițînd nimic ce n-ar fi supus discuțiunii științifice, supunînd acestei discuțiuni chiar pe Dumnezeu, mișcarea culturală socialistă pune a premiză : *nu poți ajunge social-democrat decît prin convingere științifică* [subl. ns.]. Îmi aduc aminte — scria Barbu Brănișteanu — că rezultatul acestei premize a fost că pe noi toți tinerii ne cuprinsese o adevărată ferveare. Toți citeam cărți serioase : istorie, sociologie, filozofie, știință... Operele lui Darwin erau în mina tuturor, Marx era savurat, polemica lui Engels contra lui Eugen Dühring ne arunca prin toate domeniile cugetării omenești și ne arăta cum toate se supun acelei universale concepții dialectice, al cărei găsitor era Marx. Atrăși spre socialism prin generozitatea sentimentelor, aveam să rămînem lipiți de dînsul prin disciplinarea minții, prin influența științei, prin convingerea că evoluția fatală a omenirii duce neapărat spre idealul pe care gîndirea vastă a oamenilor generoși l-au zugrăvit într-atîtea rînduri“.

Pentru istoricul de astăzi, mișcarea muncitorească și socialistă din secolul trecut nu este numai o mișcare politică, ci și o școală, o mișcare culturală și științifică cu rol formativ-educativ, care și-a adus o contribuție însemnată la ridicarea nivelului de cultură al maselor, la dezvoltarea moralității în viața publică, la afirmarea unor concepții înaintate despre viață și societate. Și, trebuie subliniat că deși regimul politic din România, în pofida limitelor sale, a făcut posibilă afirmarea organizatorică și politică a mișcării muncitorești și socialiste (începînd cu 1888, socialiștii reușesc chiar să-și trimită deputați în Parlament), cercurile guvernante au făcut repetate încercări de a stăvili avîntul mișcării muncitorești și socialiste. Ele nu au ezitat să ia măsuri drastice, cum au fost cele din 1881, cînd grupul socialiștilor ieșeni, în frunte cu frații Ioan și Gh. Nădejde, a suportat un puternic șoc represiv (Mille și alții — studenți pe atunci — au fost eliminați din facultăți, frații Nădejde, destituiți din învățămînt, iar alți socialiști, expulzați din țară), ori reprimarea brutală a cluburilor socialiste sătești în anii 1898—1899.

Cît privește disputa de natură ideologică, a cunoscut și ea permanente stări de tensiune, cum a fost cunoscuta polemică în legătură cu legitimitatea socialis-

mului în România. Pe măsură ce ideile socialiste se răspindeau și erau însușite în România, ideologiile claselor conducătoare au lansat teza „plantei exotice”, minimalizând activitatea socialiștilor români prin negarea condițiilor social-economice care i-ar fi dat temei. Presa socialistă a răspuns cu promptitudine și competență, utilizând argumente convingătoare, încercând și reușind să explice realitățile românești prin metoda și cu mijloacele puse la dispoziție de socialismul științific. „Contemporanul”, „Drepturile omului”, „Emanciparea”, „Revista socială” și alte publicații editate în acei ani stau mărturie pentru efortul depus de socialiștii români de a înțelege și populariza ideile socialismului științific, dar și de a face pasul următor și cel mai important: de a da viață acestor idei prin aplicarea lor creatoare la condițiile speciale ale țării noastre.

În această privință, revista „Contemporanul” (1881—1891) și grupul din jurul ei (Ioan, Gheorghe și Sofia Nădejde, C. Dobrogeanu-Gherea, V. G. Morfun) au desfășurat o activitate pe plan cultural-științific comparabilă în epocă doar cu aceea a Junimii și a revistei sale „Convorbiri literare”. Este suficient să amintim numele câtorva autori celebri, ale căror opere au fost comentate, uneori și publicate de revista socialistă: Alecsandri, Caragiale, Creangă, Eminescu, Conta, Tolstoi, Gogol, Lermontov, Turgheniev, Dostoevski, Zola, Lessing, Goethe, Heine, Schiller, Voltaire, Marx, Engels, Darwin, Spencer, J. Stuart Mill ș.a.

S-a vorbit și încă se vorbește, cu temei, despre „curentul cultural de la «Contemporanul», dublat de unul politic și ideologic cu profunde implicații în viața cultural-științifică a țării. „«Contemporanul» — scria C. Mille, în 1922 — era înainte de toate o revistă revoluționară. Scrisă de socialiști, țelul ei era, înainte de toate, dărîmarea a tot ce este și a tot ce au fost gloriei uzurpate... Revista a prins, căci răspundea unei necesități. Lumea voia să respire liber și să fie degajată perspectiva literară și științifică de toate bătăliile care acopereau cîmpul literelor și al artelor. În această privință, «Contemporanul» a umplut un gol... Dar ceea ce nu se vede, ceea ce nu s-a văzut a fost admirabila școală pe care a creat-o «Contemporanul». El a dat unei întregi generații un *vade-mecum* [îndreptar] în viață, a furnizat multora... un chip, un metod de a judeca evenimentele sociale... Școala socialistă a «Contemporanului» a dat o linie de purtare care ne-a condus și ne-a oprit să ne rătăcim fără busolă în luptele de tot soiul ale vieții”.

Extinzînd această constatare a lui Mille pe planul general al activității politico-ideologice desfășurate de socialiști, „metodul de a judeca evenimentele sociale” a făcut din ei cea mai înaintată forță politică a epocii și singura revoluționară, căci numai ei își propuneau să transforme societatea, s-o revoluționeze, și nu numai în beneficiul clasei sociale pe care o reprezentau, ci al întregului popor.

„Prin cultură spre lumină, prin lumină spre progres” a fost una dintre devizele muncitorimii române la sfîrșitul veacului trecut și începutul secolului nostru. Alăturată unei alte devize — „Nici muncă fără piine, nici piine fără muncă” — avem deodată creionat chipul *moral și spiritual* al revoluționarului format la școala socialismului științific, animat de dorința continuă a desăvîrșirii de sine, a împlinirii destinului său creator.

Atunci cînd ne îndrumă spre făurirea civilizației socialiste și comuniste, partidul nostru comunist pune în cumpăna istoriei nu numai prestigiul său de centru vital și forță dinamizatoare a societății socialiste multilateral dezvoltate. El aduce cu sine tezaurul istoric al unității dintre muncă și creație, una dintre tradițiile partidului revoluționar de la a cărei apariție în România sărbătorim, acum, în această primăvară, nouă decenii. Expunerea secretarului general al partidului la Plenara C.C. al P.C.R. din 1—2 iunie 1982, intrată prin hotărîrea unanimă a Conferinței Naționale din decembrie trecut în Programul Partidului, ne oferă și nouă, creatorilor din domeniile artei, culturii, științei, o busolă necesară în descifrarea etapei actuale pe care o parcurge țara și lumea. Și nu există cale mai sigură pentru a sluji cultura română, de azi și de mîine decît a urma această busolă.